

ปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเล จังหวัดพังงาและจังหวัดกระบี่

Factors in Temporary Settlement of Sea Nomads in

Phang - Nga Province and Krabi Province

อัมพิกา อ่าลอย¹ วีระ อินพันทัง² ชินศักดิ์ ตันทิกุล³

Received: June 30, 2019

Revised: September 23, 2019

Accepted: October 15, 2019

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งค้นหาปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเล เป็นงานวิจัยภาคสนาม กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยการกำหนดคุณลักษณะขึ้นเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการคัดเลือก คือ ชาวมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และชาวอุรักลาโว้ยบ้านโตะบาหลิว เกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ กรอบแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่นำมาใช้ คือ นิเวศวิทยาวัฒนธรรม จึงเป็นการพิจารณาสถาปัตยกรรมในฐานะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุอย่างหนึ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ผลการวิจัยค้นพบว่า ในอดีตชาวเลใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในทะเลที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสมบูรณ์และมีความหลากหลาย แต่ในทางกลับกัน พื้นที่แห่งนี้มีโอกาสดึงดูดภัยธรรมชาติ ถือว่าเป็น “พื้นที่วิกฤต” ซึ่งไม่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน ชาวเลมีการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติมากกว่าการเข้าไปจัดการ ทำให้แบบแผนการดำรงชีพขึ้นอยู่กับฤดูกาล โดยเฉพาะอิทธิพลของลมมรสุม ถือว่าเป็นเงื่อนไขในการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยในการตั้งถิ่นฐาน สามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ ภูมิประเทศ (ทะเล แหล่งกำบังภัยธรรมชาติ ชายฝั่ง และพื้นที่ป่า) ภูมิอากาศ และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ มีอิทธิพลอย่างมากในช่วงวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเลที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานชั่วคราว นำมาสู่การปรับตัวอยู่อาศัยเพื่อรองรับวิถีชีวิตที่มีการอพยพโยกย้ายบ่อยครั้งในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และการปรับตัวอยู่อาศัยเพื่อรองรับการอาศัยอยู่ติดที่ในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะปัจจัยภายนอก ได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ นโยบายของรัฐ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ และการรับวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่น มีอิทธิพลในช่วงของการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานถาวร

คำสำคัญ: ชาวมอแกน ชาวอุรักลาโว้ย ปัจจัยในการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นิเวศวิทยาวัฒนธรรม

Abstract

This article aims to search for the factors of Sea Nomads' temporary settlement. The research is based on a field study, using the purposive sample specifically selected namely; Moken ethnic group in Bon Yai bay, Mu Ko Surin in Phang Nga province, and Urak Lawoi ethnic group in Baan To - Baliew, Lanta Yai Island, Krabi province. The cultural ecology, in the anthropological framework, was adopted as the considerable criteria. The result showed that in the past most of the Sea Nomads lived close to the sea areas plentiful with diverse natural

¹ สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

²⁻³ สาขาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

resources. However, the areas, considered as critical areas, were still at risk having natural catastrophe, and was not suitable for habitation. Instead of changing their surrounding contexts, the Sea Nomads adapted themselves to contexts, in relation to annual seasons and the dynamic of natural surroundings, with temporary settlement. In terms of relevant factors and conditions, it was found that the influence of seasons, especially monsoons, became the essential factor for Sea Nomad's settlement. The factors can be divided into two main groups, namely 1) natural environment and 2) cultural environment. The first group includes 1) geographical aspects; such as sea, whether shelter, shore, and forests, 2) weather conditions, and 3) natural resources, which have significant influences on the Sea Nomads' ways of living. The diversity of geographical aspects was considered as main factor for the Sea Nomad's vagrancy and setting temporary settlement. The second group is focused on such external factors as economic factors, government policies, NGOs' aid, and other cultural acceptance from others. These also have significant influences on the Sea Nomad's permanent settlements.

Keywords: Moken Ethnic Group, Urak Lawoi Ethnic Group, Settlement Factors, Vernacular Architecture, Cultural Ecology

1. บทนำ

คำว่า “ชาวเล” เป็นคำรวมที่ใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเคยมีวิถีชีวิตเร่ร่อนที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศชายฝั่งทะเล จัดอยู่ในกลุ่มสังคมล่าสัตว์และเก็บอาหารตามธรรมชาติ (Hunting and Gathering Society) ไม่มีภาษาเขียน ใช้ภาษาพูดในตระกูลภาษาออสโตรนีเซียน (Austronesian Languages) อยู่ในประเภทกลุ่มภาษามลายู - โพลินีเชียตะวันตก (Western Malayo - Polynesian Languages) ชาวเลไม่ได้มีเพียงกลุ่มเดียวและไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังมีชาวเลกลุ่มอื่น ๆ กระจายตัวอยู่ในหลายประเทศของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ กลุ่มโอรัง ลาลูต (Orang Laut) ในประเทศอินโดนีเซีย กลุ่มบาจา (Bajau) ในประเทศฟิลิปปินส์ สำหรับในประเทศไทยมีชาวเลใช้เป็นถิ่นอาศัยอยู่ 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ มอแกน มอแกน และอุรักลาไย กลุ่มคนเหล่านี้มีการตั้งถิ่นฐานถาวรในเขตจังหวัดระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ และสตูล ซึ่งคาดคะเนกันว่าในปัจจุบันน่าจะมีประชากรรวมราว 12,000 คน (นฤมล อรุโณทัย, พลาเดช ณ ป้อมเพชร, อุษา โคตรศรีเพชร, กิ่งแก้ว บัวเพชร และจีระวรรณ บรรเทาทุกข์, 2557)

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเลจากวิถีชีวิตเร่ร่อนมาสู่การตั้งถิ่นฐานถาวร สามารถจำแนกออกเป็น 3 ช่วงเวลาที่สำคัญ ได้แก่ ช่วงแรก คือ ช่วงวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล เป็นการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวอยู่ ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่งในช่วงเวลาสั้น ๆ ช่วงที่สอง คือ ช่วงแรกตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากการอพยพโยกย้ายลดลง จึงมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งและมีระยะเวลานานกว่าช่วงแรก ส่วนช่วงที่ 3 คือ ช่วงตั้งถิ่นฐานถาวร สะท้อนวิถีชีวิตของชาวเลที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อรองรับการตั้งถิ่นฐานเป็นระยะเวลานานมากขึ้น เนื่องจากการอพยพโยกย้ายดังเช่นในอดีต

ความน่าสนใจ คือ ช่วงวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล ซึ่งชาวเลมีทะเลเป็นถิ่นฐาน เห็นได้จากการเดินทางที่มีจุดหมายปลายทางชัดเจนระหว่างเกาะแม่ ซึ่งใช้เป็นฐานอ้างอิงหลักแหล่งและตัวตน และเกาะบริวาร ซึ่งใช้เป็นแหล่งอาหารและทำมาหากิน ชาวเลจึงมีการตั้งถิ่นฐานชั่วคราว ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่งในช่วงเวลาสั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับฤดูกาล โดยเฉพาะอิทธิพลจากลมมรสุม กล่าวคือ ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (ประมาณกลางเดือนตุลาคมจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์) อันเป็นช่วงที่ทะเลเรียบ คลื่นลมสงบ ชาวเลเดินทางไปมาระหว่างเกาะแม่และเกาะบริวารต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงแหล่งอาหารและทำมาหากิน ส่วนในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (ประมาณกลางเดือนพฤษภาคมจนถึงกลางเดือนตุลาคม) เป็นช่วงที่ทะเลมีคลื่นลมแรง ฝนตกหนัก ชาวเลหยุดเร่ร่อน จอดเรือ และรวมกลุ่มกัน เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวบริเวณชายฝั่ง (นฤมล อรุโณทัย และคณะ, 2557)

พื้นที่แห่งนี้อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสมบูรณ์และมีความหลากหลาย ในทางกลับกัน ยังมีโอกาสเกิดอันตรายจากภัยธรรมชาติ ได้แก่ ลมพายุในรูปแบบต่าง ๆ คลื่นใต้น้ำ (Tsunamis) แผ่นดินไหว น้ำท่วม การกัดเซาะของชายฝั่งทะเล ข้อจำกัดของปริมาณที่ราบสำหรับการเพาะปลูก และแหล่งน้ำจืดในการอุปโภคบริโภค ถือว่าเป็น “พื้นที่วิกฤต” ซึ่งที่ไม่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน ทั้งหมดนี้ นำไปสู่คำถามที่ชวนแสวงหาคำตอบว่า ปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเลคืออะไร เพราะเหตุใด

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ “การตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัยของชาวเลภายใต้บริบทของความเปลี่ยนแปลง” ในที่นี้จำกัดเนื้อหาอยู่ที่การค้นหาคำตอบในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือ ชวามอแกน และชาวอุรักลาโว้ย เนื่องจากหากเทียบเท่ากับชาวเลทั้งสามกลุ่มแล้ว ชวามอแกนนับได้ว่าเป็นกลุ่มมีกระบวนการผสมกลมกลืนวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้การตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัยไม่แตกต่างจากคนในท้องถิ่นมากนัก (นฤมล อรุโณทัย และคณะ, 2557) รวมทั้งมีการจัดสรรชุมชนเป็นกรณีเฉพาะ ได้แก่ ชุมชนชวามอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และชุมชนชาวอุรักลาโว้ยบ้านโตะบาหลิว เกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของชุมชนชาวเลแต่ละกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการเดินทางเร่ร่อนทางทะเลมาสู่การตั้งถิ่นฐานถาวร

ผลการศึกษานำไปสู่การสร้างฐานความรู้และการเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาชาวเลในประเทศไทย รวมทั้งการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลให้กว้างขวางและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น แม้ว่าการศึกษาชาวเลในประเทศไทย (พ.ศ. 2519 – 2559) ที่ผ่านมานั้น มีการศึกษาทางด้านสังคมและมานุษยวิทยาเป็นส่วนใหญ่ แต่ประเด็นศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมนับว่าเป็นประเด็นที่ขาดหายไป โดยเฉพาะช่วงวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล ทำให้ไม่สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการตั้งถิ่นฐานกับการก่อรูปสถาปัตยกรรมจากวิถีชีวิตเร่ร่อนมาสู่การตั้งถิ่นฐานถาวรอย่างชัดเจน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

ค้นหาคำตอบในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเลจังหวัดพังงาและจังหวัดกระบี่

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดหลักในการวิจัยนี้ คือ การพิจารณาสถาปัตยกรรมในฐานะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุอย่างหนึ่งที่เกิดจากการสรรค์สร้างของมนุษย์ วัฒนธรรมทางวัตถุในที่นี้ คือ ที่อยู่อาศัยของชาวเล ซึ่งจะเป็นอย่างไรนั้น ย่อมเป็นผลมาจากปัจจัยแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรม นำไปสู่การมองวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัต คือ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง หากแต่มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ (วีระ อินพันทัง, 2559) สอดคล้องกับกรอบแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่นำมาใช้ คือ นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและเทคนิคที่ใช้หาประโยชน์จากสภาพแวดล้อม แบบแผนพฤติกรรมและเทคนิคที่มนุษย์ใช้หาประโยชน์จากสภาพแวดล้อม ตลอดจนผลกระทบที่แบบแผนพฤติกรรมหนึ่งส่งไปถึงส่วนอื่น ๆ ของวัฒนธรรม (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2530)

4. การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาชาวเลในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2519 – 2559 มีการศึกษาทางด้านสังคมและมานุษยวิทยาเป็นส่วนใหญ่ เริ่มต้นในยุคอาณานิคม เมื่อชาวยุโรปเดินทางมาในแถบนี้ และพบกับชาวเลผู้มีวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล จึงได้มีการบันทึกไว้เป็นเอกสารภาษาอังกฤษ ในเวลาต่อมา มีการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ มากขึ้น สามารถจำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ด้านภาษาศาสตร์ เป็นการศึกษาด้านคุณสมบัติทางภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของภาษาและกลุ่มของภาษา รวมทั้งการใช้ภาษาของชาวเล

กลุ่มที่ 2 ด้านชาติพันธุ์วรรณา เป็นการศึกษาด้านวัฒนธรรมและพฤติกรรมของชาวเล

กลุ่มที่ 3 ด้านวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะพึ่งพา รวมทั้งเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และปรับใช้ภูมิปัญญาของชาวเลให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 4 ด้านการพัฒนาสังคมและชุมชน เป็นการศึกษาด้านคุณภาพชีวิตและปัญหาในชุมชนชาวเล เพื่อเสนอแนวทางแก้ไข

กลุ่มที่ 5 ด้านการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวให้เข้าทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน เป็นการศึกษาด้านผลกระทบจากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการเดินทางเร่ร่อนทางทะเลมาสู่การตั้งถิ่นฐานถาวรของชาวเล

ผลการศึกษาที่ผ่านมา มีการอธิบายถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัยของชาวเลในภาพรวม แต่ยังขาดการศึกษาที่อาศัยหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมโดยตรง แม้ว่าจะมีการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมของชาวเลมอแกนและชาวอุรักลาไวย์ในบางพื้นที่จำนวน 2 ผลงาน คือ ผลงานชิ้นแรก เป็นการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชาวอุรักลาไวย์ในชุมชนบ้านแหลมตึกแก เกาะสิเหร่ ตำบลรัชฎา อำเภอมือเก็ด จังหวัดภูเก็ต จากอดีตมาสู่ปัจจุบัน และศึกษาการปรับตัวของชาวอุรักลาไวย์ โดยมองผ่านบริบทที่เกี่ยวข้องกับการไม่มีสิทธิในที่อยู่อาศัย เนื่องจากปัจจัยทางด้านที่อยู่อาศัยถือเป็นปัจจัยที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ชนภรณ์ วัฒนสุข, 2557)

ส่วนผลงานชิ้นที่สอง เป็นการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับการปรับตัวและอิทธิพลที่มีผลต่อที่อยู่อาศัยภายหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยสึนามิของชุมชนชาวมอแกน บ้านทุ่งหว้า ตำบลคึกคัก อำเภอดำรงวิทยารัษฎา จังหวัดพังงา โดยมองผ่านบริบทที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ภายหลังเหตุการณ์สึนามิ เพื่อเสนอแนวทางในการปรับปรุงกระบวนการออกแบบที่อยู่อาศัยสำหรับชาวเลที่ประสบภัยพิบัติธรรมชาติให้สอดคล้องกับรูปแบบการอยู่อาศัยและวัฒนธรรมเฉพาะของตน (Attavanich, 2016)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาทั้งสองผลงานเป็นการศึกษาในช่วงตั้งถิ่นฐานถาวรเป็นหลัก ยังไม่ปรากฏการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการตั้งถิ่นฐานกับการก่อรูปของที่อยู่อาศัยจากวิถีชีวิตเร่ร่อนมาสู่การตั้งถิ่นฐานถาวรอย่างชัดเจน ทำให้ไม่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการอยู่อาศัยภายใต้เงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชาวเลได้อย่างลึกซึ้ง

5. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจที่มีหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงาและเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ เป็นพื้นที่ศึกษา (รูปที่ 1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ประกอบด้วย ที่อยู่อาศัยทั้งหมดในชุมชนชาวมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา จำนวน 78 หลัง และที่อยู่อาศัยทั้งหมดในชุมชนชาวอุรักลาไวย์บ้านโตะบาหลิว จังหวัดกระบี่ จำนวน 68 หลัง เพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิ วิธีการเก็บข้อมูล ใช้การสำรวจภาคสนาม การนั่งวัด การสังเกตการณ์ระยะยาว และการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยแบบไม่มีโครงสร้าง จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย การวิเคราะห์การวางแผนผัง การวิเคราะห์การก่อรูปลักษณะ และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ โดยมีขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

5.1 การรวบรวมข้อมูล

5.1.1 การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่อยู่อาศัย รวมทั้งเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษาตลอดจนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

5.1.2 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิด้วยการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 การเดินเท้าสำรวจชุมชน เพื่อสร้างแผนผังชุมชน และถ่ายภาพสภาพทั่วไป

ขั้นที่ 2 การสังเกตการณ์ระยะยาว เพื่อสังเกตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้พื้นที่โดยรอบของชุมชน การอยู่อาศัยของคนในชุมชน รวมทั้งประเพณีและพิธีกรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชน ผู้วิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่ศึกษาในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 จำนวน 6 ครั้ง และในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2562 จำนวน 3 ครั้ง เพื่อสามารถเห็นปรากฏการณ์ในช่วงเวลาที่หลากหลาย

ขั้นที่ 3 การสำรวจเรือนของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย เพื่อบันทึกข้อมูลด้วยแบบทางสถาปัตยกรรม และภาพถ่าย

ขั้นที่ 4 การสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยแบบไม่มีโครงสร้าง (Non - Structured Interview) เพื่อรวบรวมข้อมูลทั้งด้านวิถีชีวิตและการอยู่อาศัย

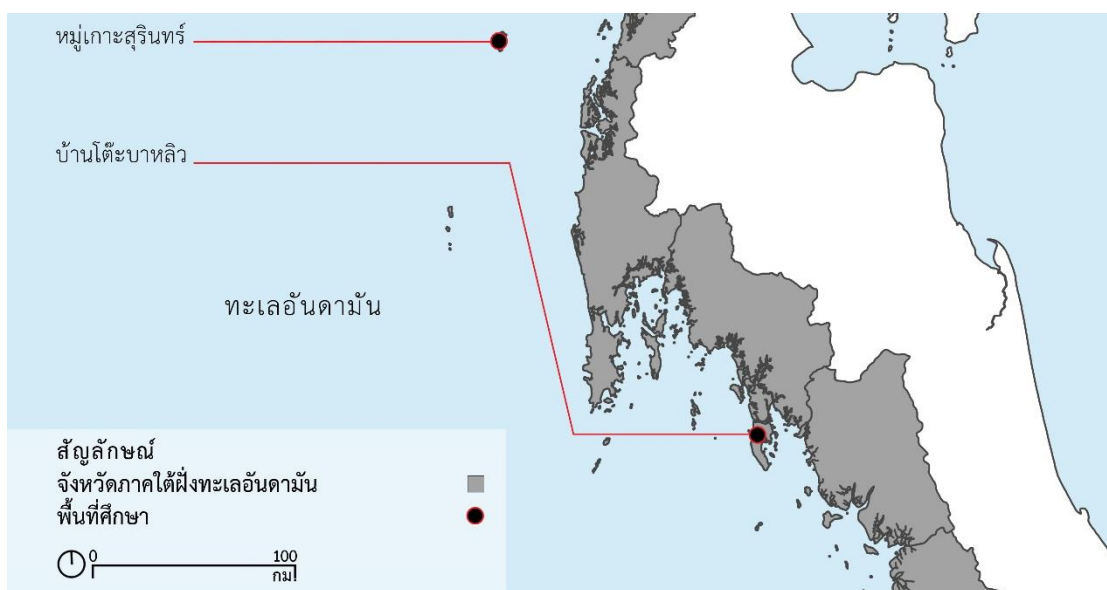
5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยนี้อาศัยหลักการออกแบบวางแผนผังชุมชน การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม และการออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วย

5.2.1 การวิเคราะห์การวางแผนผัง (Planning Analysis) เพื่อพิจารณาการศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชนผ่านแผนผังชุมชน รวมทั้งการศึกษาลักษณะทางสังคมของชุมชน ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ แล้วนำมาเชื่อมโยงกับแผนผังชุมชน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรม

5.2.2 การวิเคราะห์การก่อรูปลักษณะ (Morphological Analysis) เพื่อพิจารณาลักษณะของที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ผ่านการศึกษาแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ และเชื่อมโยงลักษณะของที่อยู่อาศัยกับวัฒนธรรมทางความเชื่อที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของชาวมอแกนและชาวอุรักลาไวยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

5.2.3 การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เพื่อแจกแจงความเหมือนและความต่างของลักษณะที่อยู่อาศัยในช่วงเวลาต่าง ๆ ของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

รูปที่ 1 พื้นที่ศึกษา

6. ผลการวิจัยหรือการศึกษา

การตั้งถิ่นฐานเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ปักหลักอยู่ ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่ง พวกเขาสรรค์สร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองการอยู่อาศัย ระยะแรก สิ่งสร้างที่เกิดขึ้นบริเวณถิ่นฐานเป็นผลของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และวัฒนธรรม แสดงถึงการอยู่อาศัยในชีวิตประจำวันให้รอดปลอดภัยและสะดวกสบายเพียงพอ ในเวลาต่อมา พวกเขามีการพัฒนาสิ่งสร้างจนมีแบบแผนเป็นปึกแผ่น มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น (Spencer and Thomas, 1969)

สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเล คือ ช่างวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานชั่วคราว สิ่งสร้างเพื่อการอยู่อาศัยก่อเกิดจากการปรับใช้สิ่งที่มีอยู่ในละแวกถิ่นฐานมาดัดแปลงเป็นเพิงพัก แสดงถึงความต้องการสิ่งสร้างอันเรียบ

ง่าย เพื่อปกป้องตนให้อยู่รอดปลอดภัยและสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศให้เสียสมดุลไปแต่ประการใด สามารถอธิบาย “ปัจจัย” หมายถึง “องค์ประกอบสำคัญ” ในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเล ประกอบด้วย ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดจากธรรมชาติ ไม่ได้เกิดจากมนุษย์หรือเปลี่ยนแปลงโดยมนุษย์ และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

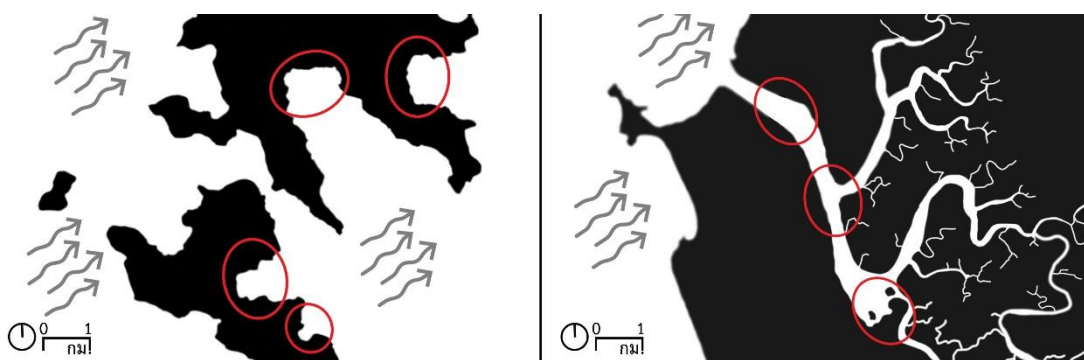
6.1 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

6.1.1 ภูมิประเทศ ชาวเลอาศัยเกาะต่าง ๆ ในเขตชายฝั่งทะเลอันดามันเป็นแหล่งทำมาหากินและที่อยู่อาศัย เนื่องจากการแล่นเรือออกทะเลไปตามแหล่งอาหาร ซึ่งเป็นทางเลือกที่เหมาะสมของพวกเขา นำมาสู่การตั้งถิ่นฐานในบริเวณแหล่งอาหารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับภูมิประเทศ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ทะเล ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการตั้งถิ่นฐานของชาวเล เนื่องจากมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต ได้แก่ แหล่งอาหารสำหรับบริโภคและทำมาหากิน เส้นทางคมนาคมในการไปมาหาสู่กับญาติพี่น้องและติดต่อค้าขายกับคนกลุ่มอื่น ตลอดจนระบบสังคม ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งกลายเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แสดงถึงความสัมพันธ์กับทะเลอย่างแน่นแฟ้น กล่าวได้ว่า พวกเขาเกิด แก่ เจ็บ และตายในทะเล ดังนั้น หากภูมิประเทศบริเวณนั้นปราศจากทะเล จะไม่มีการตั้งถิ่นฐานของชาวเลเกิดขึ้น

2) แหล่งกำบังภัยธรรมชาติ เกาะต่าง ๆ ในเขตชายฝั่งทะเลอันดามันตั้งอยู่บริเวณไหล่ทวีป มีลักษณะชายฝั่งทะเลแบบยุบตัว พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นอ่าวที่มีลักษณะเว้าโค้งและเปิดกว้าง เนื่องจากด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอ่าว ทำให้แผ่นดินสามารถต้านแรงคลื่นและแรงลมบางส่วนเอาไว้ คลื่นทะเลในบริเวณนี้จึงเรียบและสงบกว่าทะเลที่อยู่ภายนอก หรืออีกนัย คือ เป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการตั้งถิ่นฐาน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวมอแกนและชาวอูรักลาไวก์ให้ความสำคัญกับการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวบนชายฝั่งแบบหาดทรายในอ่าวทางด้านตะวันออกของเกาะ เนื่องจากสามารถอาศัยอ่าวและภูเขาหินแกรนิตที่ตั้งอยู่ด้านหลังเป็นแหล่งกำบังภัยธรรมชาติที่มาจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ชาวอูรักลาไวก์ในบริเวณคลองลัดบ่อแห่นของเกาะลันตาใหญ่ สามารถอาศัยทั้งอ่าวทางด้านตะวันออกของเกาะและแนวป่าชายเลนตามลำน้ำที่คดเคี้ยวเป็นแหล่งกำบังภัยธรรมชาติ ส่วนชาวมอแกนในหมู่เกาะสุรินทร์อาศัยอ่าวทางด้านตะวันออกของเกาะเป็นแหล่งกำบังภัยธรรมชาติเท่านั้น (รูปที่ 2)

รูปที่ 2 แหล่งกำบังภัยธรรมชาติของชาวเล

ซ้าย: อ่าวต่าง ๆ ทางด้านตะวันออกในหมู่เกาะสุรินทร์ ขวา: แนวป่าชายเลนตามลำน้ำที่คดเคี้ยวในเกาะลันตาใหญ่

3) ชายฝั่ง คือ พื้นที่ที่อยู่ระหว่างทะเลกับแผ่นดิน ซึ่งชนิดของชายฝั่งที่พบทั่วไปในเขตชายฝั่งทะเลอันดามัน สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ชายฝั่งหิน ชายฝั่งแบบหาดทราย และชายฝั่งแบบหาดเลน เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวเลให้ความสำคัญกับการตั้งถิ่นฐานในชายฝั่งแบบหาดทรายเป็นอันดับแรก เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบเพียงแห่งเดียวที่ด้านหน้าติดกับทะเล ส่วนด้านหลังติดกับพื้นที่ป่าดิบชื้น รองลงมา คือ ชายฝั่งแบบหาดเลน ซึ่งเป็นพื้นที่ราบตั้งอยู่ด้านในที่มีความต่อเนื่องกับทะเล ล้อมรอบด้วยป่าชายเลน ส่วนชายฝั่งหิน ซึ่งสามารถทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงมากกว่า

ชายฝั่งชนิดอื่น แต่กลับไม่พบการตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้น เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหาดกรวดมีหินโผล่เป็นก้อน ทำให้เป็นอุปสรรคในการจอดเรือและปลูกสร้างที่อยู่อาศัย

สำหรับการตั้งถิ่นฐานบนชายฝั่งนั้น สามารถจำแนกพื้นที่ตามอิทธิพลน้ำขึ้นน้ำลงของทะเลออกเป็น 2 เขต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เขตที่ 1 ชายฝั่งที่ได้รับอิทธิพลน้ำขึ้นน้ำลงของทะเล พื้นที่บริเวณนี้มีความลาดชันต่ำและแผ่ขยายออกไปเป็นบริเวณกว้าง ชาวเลทั้งสองกลุ่มซึ่งมีรูปแบบการดำรงชีพที่คล้ายคลึงกัน คือ การเก็บหาและล่าสัตว์ทะเล โดยใช้มือเท้าเปล่าร่วมกับเครื่องมือที่ทำขึ้นอย่างง่าย พวกเขาจึงสรรค์สร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองการอยู่อาศัยในลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ การใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่จอดเรือ โดยไม่มีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย เนื่องจากความลาดชันของชายฝั่งที่เหมาะสม จึงมีส่วนช่วยในการแล่นเรือเข้าออกจากชายฝั่งได้โดยสะดวก และสามารถสังเกตเรือที่จอดอยู่และเรือที่แล่นเข้าออกจากฝั่งได้

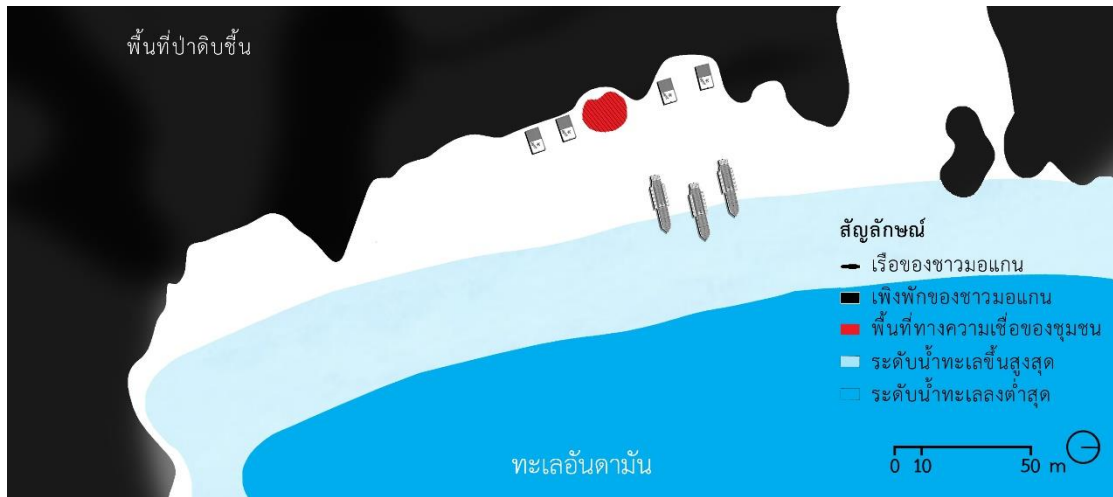
ทั้งนี้ การจอดเรือนบนพื้นที่ที่แผ่ขยายออกไปเป็นบริเวณกว้าง ทำให้สามารถหันเรือเพื่อจอดให้ตรงตามทิศได้ง่าย สอดคล้องกับความเชื่อในการใช้ทะเลเป็นหลักอ้างอิงในการวางผังและเื้อต่อการใช้สอยที่สะดวก เห็นได้จากชาวเลทั้งสองกลุ่มจอดเรียงรายไปตามแนวชายฝั่ง ในลักษณะตั้งฉากกับทะเลเสมอ โดยหันด้านหน้าเรือออกสู่ทะเลและหันด้านหลังเรือเข้าหาฝั่ง

เขตที่ 2 ชายฝั่งที่ไม่ได้รับอิทธิพลน้ำขึ้นน้ำลงของทะเล ตั้งอยู่ด้านในสุดติดกับแผ่นดินเป็นพื้นที่ที่เคยถูกน้ำทะเลท่วมมาก่อน ต่อมาเกิดการสะสมตัวของตะกอนกลายเป็นพื้นที่ราบที่ไม่มีน้ำท่วมถึง ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความปลอดภัยจากลมมรสุมและน้ำท่วมไปในคราวเดียวกัน ชาวเลใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย กลุ่มที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่อยู่อาศัย เนื่องจากเป็นการตั้งถิ่นฐานในระยะเวลาไม่นานมากนัก การสรรค์สร้างที่อยู่อาศัยจึงทำขึ้นอย่างง่าย ไม่มีลักษณะที่จริงจังหรือแข็งแรงมากนัก ดังนั้นทำเลของกลุ่มที่อยู่อาศัยจึงตั้งอยู่ด้านใน เพื่ออาศัยลมพายุไม่เป็นแหล่งกำบังภัยธรรมชาติ หันด้านหน้าออกสู่ทะเลและหันด้านหลังเข้าหาฝั่ง

กลุ่มที่ 2 พื้นที่สาธารณะ ซึ่งผู้คนในชุมชนออกมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยเฉพาะพื้นที่ทางความเชื่อ ได้แก่ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่บนพื้นที่สำคัญของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ปลอดภัยที่สุดทางด้านทิศตะวันออกของชุมชนและสามารถเข้าถึงได้ง่าย ส่วนสุสานตั้งอยู่นอกชุมชนเสมอ เป็นพื้นที่ราบที่ไม่มีน้ำท่วมถึงทางด้านทิศตะวันตกของเกาะ สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องทิศมงคลและทิศอัปมงคลของชาวเลทั้งสองกลุ่ม

เป็นที่น่าสังเกตว่า รูปร่างและขนาดของพื้นที่ราบที่ไม่มีน้ำท่วมถึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือ หากพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะเรียวยาวไปตามแนวชายฝั่ง ส่งผลให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบเรียงตัวเป็นแนวยาว เห็นได้จากกลุ่มที่อยู่อาศัยของชาวมอแกนในหมู่เกาะสุรินทร์ตั้งเรียงรายและขนานไปตามแนวชายฝั่ง บริเวณศูนย์กลางของชุมชนทางด้านทิศตะวันออกถูกเว้นไว้เป็นตำแหน่งของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน (รูปที่ 3) หากขนาดของพื้นที่ราบที่ไม่มีน้ำท่วมถึงมีอย่างจำกัด ส่งผลให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มหรือกระจุกตัว เห็นได้จากกลุ่มที่อยู่อาศัยของชาวอุรักลาโว้ยในบริเวณคลองลัดบ่อแหนดของเกาะลันตาใหญ่ตั้งรวมกลุ่มกัน ส่วนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกในตำแหน่งศูนย์กลางของชุมชน ในลักษณะถูกล้อมรอบด้วยกลุ่มที่อยู่อาศัย (รูปที่ 4)

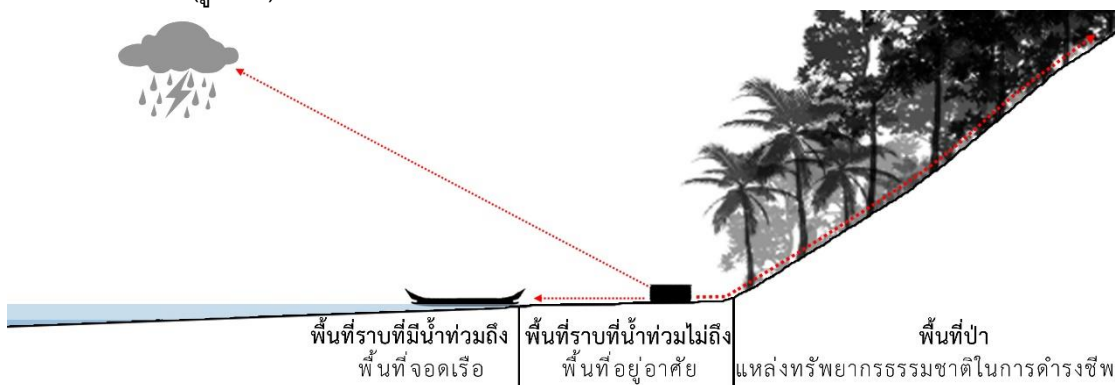

รูปที่ 3 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวมอแกนในหมู่เกาะสุรินทร์

รูปที่ 4 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวมอแกนในบริเวณคลองลัดบ่อแห่น เกาะลันตาใหญ่

4) พื้นที่ป่า เป็นที่แน่นอนว่า ชาวเลไม่สามารถพึ่งพาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจากทะเลเพียงอย่างเดียว พวกเขาจึงเลือกตั้งถิ่นฐานในทำเลที่มีทั้งแหล่งทรัพยากรทางทะเลและแหล่งทรัพยากรทางบก โดยเฉพาะทรัพยากรป่า เห็นได้จากบริเวณด้านหน้าของพื้นที่อยู่อาศัยมักติดทะเล ส่วนด้านหลังเป็นพื้นที่ป่า ในบางพื้นที่อาจล้อมรอบด้วยป่าชายหาดหรือป่าชายเลน (รูปที่ 5)

รูปที่ 5 องค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับภูมิประเทศในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเล

6.1.2 ภูมิอากาศ มีผลโดยตรงต่อการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการกำหนดสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ สภาพดิน สภาพอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีอิทธิพลต่อแบบแผนการดำรงชีพ นำมาสู่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการก่อรูปสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย เป็นที่น่าสังเกตว่า มนุษย์ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบนแผ่นดินที่มีอากาศเหมาะสม ส่วนพื้นที่ในเขตชายฝั่งทะเลอันดามัน ซึ่งมีพื้นที่ราบน้อยและได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ทำให้มีอากาศแปรปรวนในบางฤดูกาล จึงมีความหนาแน่นของประชากรต่ำ ในบางพื้นที่ พบว่า ปราศจากผู้อยู่อาศัย เนื่องจากมีภูมิอากาศแบบป่ามรสุมอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมที่พัดผ่านชายฝั่ง 2 ชนิด ได้แก่ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีแหล่งกำเนิดจากประเทศจีน เนื่องจากเป็นลมที่พัดมาจากทวีปหรือแผ่นดิน จึงไม่มีฝนตกในเขตชายฝั่งทะเลอันดามัน ส่วนลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความสำคัญต่อชายฝั่งทะเลอันดามันมาก เนื่องจากมีแหล่งกำเนิดจากมหาสมุทรอินเดีย จึงเป็นลมที่มีความชื้นสูง ทำให้เกิดฝนตกชุก โดยตกมากที่สุดในเดือนกันยายน และลมมีกำลังแรงมากในช่วงเดือนสิงหาคมและกันยายน

6.1.3 แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติได้ง่ายและมีความหลากหลาย ทำให้พวกเขาสามารถพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ในฐานะเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยไม่ต้องพึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ได้แก่ ประการที่ 1 แหล่งน้ำจืดจากน้ำตกหรือน้ำ ซึ่งไหลมาจากพื้นที่สูง ประการที่ 2 แหล่งอาหารและยารักษาโรค ซึ่งเก็บหามาจากทะเล ชายฝั่ง และป่าดิบชื้น ประการที่ 3 แหล่งวัสดุในการก่อสร้าง ส่วนใหญ่ใช้วัสดุธรรมชาติที่เก็บหามาจากป่าชื้น และประการที่ 4 แหล่งเชื้อเพลิง พวกเขาเก็บหาฟืนไม้ที่โคนหักเองตามธรรมชาติมาจากป่าชนิดต่าง ๆ ในละแวกถิ่นฐาน นอกจากใช้ในการหุงหาอาหารแล้ว ยังให้ความอบอุ่นและป้องกันสัตว์ร้ายในคราวเดียวกัน

6.2 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

6.2.1 ลักษณะทางเศรษฐกิจ ชาวเลดำรงชีพด้วยการเก็บหาและล่าสัตว์ทะเลในสิ่งแวดล้อมของตน วิธีการหาอาหารลักษณะนี้ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการผลิตอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ชาวเลต้องอพยพโยกย้ายไปมาระหว่างแหล่งอาหาร ซึ่งครอบคลุมอาณาบริเวณในเขตชายฝั่งทะเลอันดามัน (สมเกียรติ สัจจารักษ์, 2554) แหล่งอาหารเหล่านี้ จึงเป็นทั้งแหล่งทำมาหากินและที่อยู่อาศัยของชาวเล การเก็บหาและล่าสัตว์ทะเลนั้น ถือว่าเป็นทางเลือกที่เหมาะสมประการหนึ่ง เนื่องจากเป็นสิ่งที่กระทำได้ง่าย ใช้เทคโนโลยีไม่ซับซ้อน โดยอาศัยแรงงานในครอบครัวหรือเครือญาติเป็นหลัก พวกเขาใช้เรือเพื่อเข้าถึงแหล่งอาหารที่สมบูรณ์และหลากหลาย ทำให้มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวเกิดขึ้น ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่ง ในช่วงเวลาสั้น ๆ ตามไปด้วย

6.2.2 การจัดระเบียบทางสังคม สามารถจำแนกตามฤดูกาล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

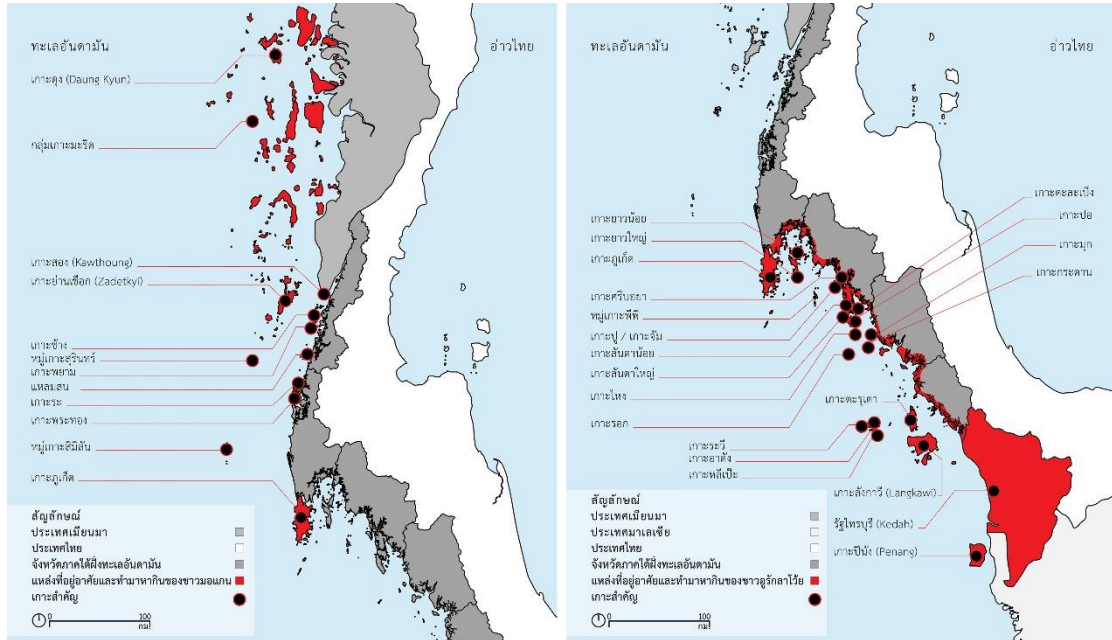
1) การจัดระเบียบทางสังคมในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวเลแยกตัวเป็นกลุ่มย่อย เพื่ออพยพโยกย้ายไปตามแหล่งอาหาร บางกลุ่มใช้เรือเป็นทั้งพาหนะและที่อยู่อาศัย บางกลุ่มใช้เรือเป็นพาหนะและจอดเรือเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวบนชายฝั่ง กิจกรรมที่เกิดขึ้นในฤดูกาลนี้ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่กระทำได้ง่ายและใช้เวลาไม่นานนัก โดยเฉพาะการเก็บหาและล่าสัตว์ทะเล จึงอาศัยการร่วมแรงช่วยเหลือกันภายในครอบครัวหรือญาติพี่น้อง ซึ่งขนาดของกลุ่มสัมพันธ์กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วย พ่อแม่ ลูก หรือญาติพี่น้อง ประมาณ 5 - 7 คน และสัมพันธ์กับขนาดของเรือที่สามารถบรรจุผู้โดยสารได้ไม่เกิน 7 คน

2) การจัดระเบียบทางสังคมในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ พวกเขาหยุดเร่ร่อนเพื่ออาศัยร่วมกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ขึ้น เนื่องจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในฤดูกาลนี้ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่กระทำได้ยากและใช้เวลานานกว่า ได้แก่ การเก็บหาของป่า การสร้างและซ่อมเรือ การปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การเตรียมและซ่อมแซมเครื่องมือทำมาหากิน จึงอาศัยการร่วมแรงช่วยเหลือกันจากกลุ่มคนจำนวนมากขึ้น ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

6.2.3 การแบ่งอาณาเขต สามารถจำแนกตามฤดูกาล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การแบ่งอาณาเขตในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ขึ้นอยู่กับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวแต่ละครั้งมีความยืดหยุ่นตามไปด้วย บางครั้งพวกเขากระจายกันอยู่ไกลที่สุดเท่าที่ทำได้ แสดงถึงการลดความหนาแน่นของประชากรและแก้ปัญหาความขัดแย้งในการหาอาหาร

2) การแบ่งอาณาเขตในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เนื่องจากทำเลที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานท่ามกลางภัยธรรมชาติมีอย่างจำกัด ทำให้อาณาเขตในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติถูกจำกัดให้แคบลง เห็นได้จากการหยุดร่อนเพื่ออาศัยอยู่ร่วมกัน มีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราว ถือว่าเป็นการอยู่ที่ดีที่ในบริเวณใดบริเวณหนึ่งจนกว่าลมมรสุมจะพัดผ่านไป (รูปที่ 6)

รูปที่ 6 อาณาเขตในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวเล
ชาย: ชาวมอแกนในหมู่เกาะสุรินทร์ ชาว: ชาวกะเหรี่ยงในเกาะลันตาใหญ่

6.2.4 ระบบความเชื่อ สามารถอธิบายความเชื่อของชาวเลที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งอาจจะเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ผู้อาวุโส หรือโตะหมอ ทำหน้าที่พิจารณาความเหมาะสมของพื้นที่สำหรับตั้งถิ่นฐาน และชี้แนะให้ย้ายตั้งถิ่นฐานไปยังพื้นที่แห่งใหม่เมื่อเกิดปัญหา เช่น ถูกขับไล่จากกลุ่มคนภายนอก เกิดโรคระบาด มีภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย เป็นต้น

2) ความเชื่อที่ว่าทุกสถานที่ที่มีเจ้าที่เจ้าทางสิงสถิต ก่อนมีการตั้งถิ่นฐานจะใช้วิธีการจุดเทียนเพื่อดูว่าเจ้าที่เจ้าทางรับหรือไม่ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้สมาชิกในชุมชน หลังจากนั้นต้องมีการเว้นพื้นที่สำคัญที่สุดของชุมชนใช้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองชุมชน บางครอบครัวมีการตั้งหิ้ง เพื่อให้วิญญาณบรรพบุรุษปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัว

3) พิธีกรรม เป็นที่น่าสังเกตว่า พิธีกรรมสำคัญมักจัดขึ้นในช่วงรอยต่อของฤดูกาลทั้งสอง เป็นการสื่อสารที่ไม่มีลายลักษณ์อักษร เพื่อบอกถึงช่วงเวลาของการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัยจากการกระจายตัวเป็นการรวมกลุ่มกัน ถือว่าเป็นกลไกในการรวมคนกลุ่มเดียวกันเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ นำไปสู่การพบปะสังสรรค์ การสร้างสำนึกของการเป็นคนกลุ่มเดียวกัน การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การรักษาอาหารเจ็บไซ ตลอดจนการแต่งงาน

7. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

7.1 การอภิปรายผล

บทความนี้นำไปสู่ข้อสรุปที่ชัดเจนในการอธิบายลักษณะการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประการที่ 1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเลมีลักษณะเฉพาะจากคนกลุ่มอื่น โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ยังชีพด้วยการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ ซึ่งยังไม่ปรากฏการอธิบายในวงวิชาการ เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวเลเป็นคนกลุ่มเดียวที่กระจายตัวในเขตชายฝั่งทะเลอันดามัน หรืออีกนัย คือ “มีทะเลเป็นถิ่นฐาน” ที่ผ่านมานำพวลย์ กิจรักษ์กุล (2528) และชนัญ วงษ์วิภาค (2530) ได้อธิบายถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มผู้ยังชีพด้วยการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ส่วนใหญ่กระจายตัวตามบริเวณต่าง ๆ ของแผ่นดิน เช่น ชาวากายานกระจายตัวบริเวณทางตอนใต้สุดของทวีปอเมริกาใต้ ชาวปิกมี กระจายตัวบริเวณลุ่มแม่น้ำซาอีร์ ชาวบอริจินกระจายตัวบริเวณภายในของทวีปออสเตรเลีย ชาวบูชแมนกระจายตัวบริเวณทางตอนเหนือของทะเลทรายกาลาอารีในทวีปแอฟริกา ชาวมลาปรีกระจายตัวบริเวณเทือกเขาสูงในเขตจังหวัดน่านและแพร่ ชาวมันนิกระจายตัวบริเวณเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรัง พัทลุง สตูล ยะลา และนราธิวาส เป็นต้น

ด้วยข้อจำกัดขององค์ความรู้ที่มีอยู่ ทำให้ไม่สามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่ชัดเจนในเรื่องลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มผู้ยังชีพด้วยการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ที่มีทะเลเป็นถิ่นฐานได้อย่างลึกซึ้ง กล่าวได้ว่า แม้ว่าพวกเขาจัดอยู่ในกลุ่มผู้ยังชีพด้วยการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์เหมือนกัน เมื่อมีถิ่นฐานที่แตกต่างกัน ทำให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมีความแตกต่างกันไปด้วย สอดคล้องกับนำพวลย์ กิจรักษ์กุล (2528) ได้อธิบายว่า การตั้งถิ่นฐานเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ทำให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการก่อรูปสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยในแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน

ประการที่ 2 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเลถือว่เป็นการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิกฤต ซึ่งเป็นประเด็นใหม่ในวงวิชาการด้านสถาปัตยกรรม อันที่จริงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเลนั้น มีการศึกษาทางด้านสังคมและมานุษยวิทยาเป็นส่วนใหญ่ แต่วงการวิชาการด้านสถาปัตยกรรมไม่มีการหยิบยกขึ้นมาวิพากษ์อย่างจริงจัง ที่ผ่านมานฤมล อรุโณทัย และคณะ (2557) ได้อธิบายลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเลว่า ในอดีตวิถีชีวิตเร่ร่อนของชาวเลนั้น มีจุดหมายปลายทางชัดเจนระหว่างเกาะแม่ ซึ่งใช้เป็นฐานอ้างอิงหลักแหล่งและตัวตน และเกาะบริวาร ซึ่งใช้เป็นแหล่งอาหารและทำมาหากิน ชาวเลจึงมีการตั้งถิ่นฐานแบบเคลื่อนที่ ซึ่งสอดคล้องกับฤดูกาล โดยเฉพาะอิทธิพลจากลมมรสุม ในปัจจุบันชาวเลมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จึงหันมาตั้งถิ่นฐานถาวร

ประการที่ 3 ปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเลที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิกฤตนั้น คือ ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดปลอดภัยเป็นหลัก ได้แก่ ประการที่ 1 ภูมิประเทศประกอบด้วย ทะเล แหล่งกำบังภัยธรรมชาติ ชายฝั่ง และพื้นที่ป่า ประการที่ 2 ภูมิอากาศ และประการที่ 3 แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งยังไม่ปรากฏการอธิบายในวงวิชาการ

ที่ผ่านมานักวิชาการได้อธิบายถึงปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานอย่างกว้างขวาง ได้แก่ Clarke (1965) Doxiadis (1968) Trewartha (1969) Robinson et al. (1995) Carr (1997) นำพวลย์ กิจรักษ์กุล (2528) และฉัตรชัย พงศ์ประยูร (2536) ส่วนใหญ่เป็นการอธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานในแผ่นดิน และมีการอธิบายรายละเอียดในพื้นที่ที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำท่วมถึง มีดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร มีแหล่งน้ำจืดที่มีความสำคัญ ส่งเสริมให้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งคมนาคมสำหรับติดต่อกับบริเวณอื่นได้อย่างสะดวก รวมทั้งก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอีกมากมาย ด้วยข้อจำกัดขององค์ความรู้ที่มีอยู่ ทำให้ไม่สามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่ชัดเจนในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานในทะเล ถือว่เป็นพื้นที่วิกฤต ซึ่งมีลักษณะเฉพาะได้

7.2 สรุปผลการศึกษา

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเลสัมพันธ์กับแบบแผนการดำรงชีพของพวกเขา ในช่วงวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล พวกเขามีทะเลเป็นถิ่นฐาน ทำให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแตกต่างจากคนกลุ่มอื่น ถือเป็นการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวในพื้นที่วิกฤต ซึ่งไม่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน หรืออาจเป็นสิ่งที่ทำได้ยากหรือไม่สามารถเกิดขึ้นได้สำหรับคนทั่วไป แต่การรู้จักธรรมชาติเป็นอย่างดี โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่

ประการที่ 1 ภูมิประเทศ ประกอบด้วย ทะเล แหล่งกำบังภัยธรรมชาติ ชายฝั่ง และพื้นที่ป่า

ประการที่ 2 ภูมิอากาศ

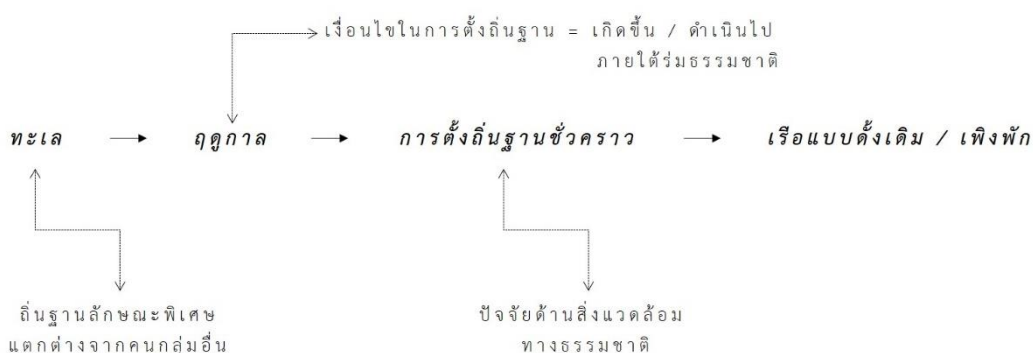
ประการที่ 3 แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจัยเหล่านี้นำมาสู่การปรับจังหวะของชีวิตให้คล้อยตามจังหวะของธรรมชาติ หากผิดเพี้ยนไปจากนี้อาจสร้างความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินได้ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้พวกเขาารู้และเห็นถึงทำเลที่ตั้งอันเหมาะสม สามารถพิจารณาได้ว่า ตำแหน่งใดควรเป็นพื้นที่จอดเรือ พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ ทำให้สามารถป้องกันอันตรายและความเสียหายจากภัยธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะปัจจัยภายใน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ชาวเลสร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ ลักษณะทางเศรษฐกิจ การจัดระเบียบทางสังคม การแบ่งอาณาเขต และระบบความเชื่อ เป็นกรอบกำหนดพฤติกรรมของชาวเล ทำให้การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างคุ้มค่าและคำนึงถึงการรักษาสสมดุลของระบบนิเวศเป็นสำคัญ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมีอิทธิพลอย่างมากในช่วงวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล ตลอดจนช่วงแรกตั้งถิ่นฐาน ส่วนช่วงตั้งถิ่นฐานถาวรนั้น เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานในบริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นระยะเวลายาวนานขึ้น ทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ส่งผลให้ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะปัจจัยภายนอก ได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ นโยบายของรัฐ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ และการรับวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่น มีอิทธิพลในช่วงของการเปลี่ยนแปลง ทำให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเลเริ่มมีความคล้ายคลึงกับคนกลุ่มอื่นอย่างเห็นได้ชัด (รูปที่ 7)

ช่วงวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเล

รูปที่ 7 สรุปปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวของชาวเล

7.3 ข้อเสนอแนะ

ประการที่ 1 บทความนี้เลือกสรรชาวมอแกนในอำเภอบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และชาวอุรักลาโว้ยในบ้านโตะบาหลิว เกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ เป็นกรณีตัวอย่าง ยังมีชุมชนชาวเลอีกหลายแห่ง ซึ่งยังไม่เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับการอยู่อาศัยภายใต้เงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง จึงเป็นปัญหา เพื่อการวิจัยในครั้งต่อไปได้เป็นอย่างดี

ประการที่ 2 แม้ว่าชาวมอแกนจะตั้งถิ่นฐานห่างจากบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน แต่มีการปรับตัวและปรับพื้นที่เพื่อตอบสนองต่อการอยู่อาศัยภายใต้เงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของตน จึงเป็นสิ่งที่น่าจะมีตอบด้วยกระบวนการวิจัยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- จัตตชัย พงศ์ประยูร. (2536). การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. (2530). นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชนกรณ วัฒนสุข. (2557). อารักลาวิถีการเปลี่ยนแปลงของสังคมสู่พัฒนาการของเรือนพื้นถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแหลม
ตุ๊กแก หมู่ 4 ตำบลรัชฎา อำเภอมะนัง จังหวัดน่าน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- นฤมล อรุโณทัย, พลาเดช ณ บ่อมเพชร, อุษา โคตรศรีเพชร, กิ่งแก้ว บัวเพชร และจิระวรรณ บรรเทาทุกข์. (2557). ทักษะ
วัฒนธรรมชาวเล ร้อยเรื่องประมาณชาวเล มอแกน มอกลน และอารักลาวิถี ผู้กล้าแห่งอันดามัน.
กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นฤมล อรุโณทัย. (2549). รายงานวิจัยโครงการประชาสัมพันธ์และชุมชนเข้มแข็งในบริบทของกลุ่มชายขอบ:
กรณีศึกษากลุ่มชาวเลในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.).
- นำพลวิทย์ กิจรักษ์กุล. (2528). ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วีระ อินพันทัง. (2559). สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น : การดำรงและการเปลี่ยนแปลง. หน้าจั่ว. 30 (มกราคม-ธันวาคม
2559), A - 127 – A - 142.
- สมเกียรติ สัจจารักษ์. (2554). แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน. (วิทยานิพนธ์
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาด้านชีวิตและการพัฒนามนุษย์ บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย
ศิลปากร).
- Attavanich, M. (2016). **A Study of Living Conditions in Post - Tsunami Houses: The Case of
the Moklen Ethnic Minority in Phang Nga Province, Southern Thailand.** (Doctoral thesis,
Laboratory of Global Environmental Architecture Graduate School of Global Environmental
Studies Kyoto University, Japan).
- Carr, M. (1997). **New Patterns: Process and Change in Human Geography.** Tennessee: Thomas Nelson
and Sons.
- Clarke, I. J. (1965). **Population Geography.** Oxford: Pergamon Press.
- Doxiadis, A. C. (1968). **Ekistics: An Introduction to the Science of Human Settlements.** Oxford:
Oxford University Press.
- Ivanoff, J. (1999). **The Moken Boat: Symbolic Technology.** Bangkok: White Lotus.
- Robinson, H. A., Morrison, L. J., Muehrcke, C. P., Kimerling, J. A. and Guptill, C. S. (1995). **Elements of
Cartography.** New York: Wiley.
- Spencer, J. E. and Thomas, W. L. (1969). **Introducing Cultural Geography.** New York: Wiley.
- Trewartha, T. G. (1969). **A Geography of Population: World Patterns.** New Jersey: John Wiley and Sons.